

Bilgi Yönetimi Dergisi

Cilt: 6 Sayı: 2 Yıl: 2023

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/by>

Hakemli Makaleler Araştırma Makalesi

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 30.04.2023

Kabul tarihi: 06.07.2023

Yayınlanma tarihi: 31.12.2023

Article Info

Date submitted: 30.04.2023

Date accepted: 06.07.2023

Date published: 31.12.2023

Anahtar Sözcükler

Elektronik Kaynaklar,
Kütüphane Koleksiyonu,
Telif Hakkı

Keywords

Electronic Resources,
Library Collection,
Copyright

DOI numarası

10.33721/by.1290169

ORCID

0000-0002-9415-0768 (1)

0000-0001-5724-1970 (2)

Elektronik Kaynaklarda Telif Hakkı ve Lisans Sözleşmeleri Üzerine Bir Değerlendirme: Bartın Üniversitesi Örneği

*An Evaluation of Copyright and License Agreements in
Electronic Resources: The Case of Bartın University*

Ülkü ÖZGÜVEN CEYLAN

Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim
Dalı Doktora Öğrencisi, Öğretim Görevlisi, ulkuozguven@gmail.com

Şahika EROĞLU

Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü
Öğretim Üyesi, sahikaeroglu@hacettepe.edu.tr

Öz

Dijital çağda elektronik kaynakların hacminin sürekli büyümesi ve kullanımının artması ile telif hakkı sorunları daha karmaşık hale gelmiştir. Üniversite kütüphaneleri de koleksiyonlarına dahil ettikleri elektronik kaynaklar ve veritabanları için sağlayıcı firmalarla telif hukukunun destekleyicisi olarak lisans anlaşmaları yapmaktadır. Bu anlaşma metinlerinin içeriğinde telif hakları, eserlerin kullanılması ve paylaşılmasına dair maddeler bulunmaktadır. Daha çok sağlayıcı firmalar tarafından hazırlanan lisans anlaşmaları kütüphaneler ve kullanıcılar için kullanım koşullarını belirlemede etkili olmaktadır. Çalışmanın temel amacı, üniversite kütüphanelerinin veritabanı sağlayıcısı firmalarla yaptıkları lisans sözleşmelerinin taraflara ne tür kolaylıklar sağladığı ve ne tür kısıtlamalar getirdiği, lisans sözleşmelerinin otorite kurumlar tarafından rehberlik edilen çalışmalara uygun olup olmadığının analiz edilmesi ve kütüphaneciler tarafından lisans sözleşmesi sürecinde dikkat edilmesi gereken hususların ortaya konulmasıdır. Bu çerçevede çalışma kapsamında, Bartın Üniversitesi Kütüphanesinin 2022 yılı için veritabanı sağlayıcısı firmalar ile yaptığı lisans sözleşmeleri Amerikan Hukuk Kütüphaneleri Birliği tarafından yayımlanan “Elektronik Kaynakların Lisanslanması için Tüm İlkeler ve Uygulamalar”, “EKUAL Lisanslama İlkeleri” ve ANKOS TRNSL ilkelerinde geçen telif hakları ile ilgili maddeler kapsamında dokuz başlıkta (Ulusal-uluslararası yasalar, kütüphaneler arası veri paylaşımını destekleme durumu, erişim hakları, kişisel verilerin korunması (gizliliği), izinsiz eylemlere karşı eylemler ve alınacak önlemler, açık kaynakların kamu malı sayılması izni, tarafların uyumsuzluğu durumunda geçerli mahkeme ve yasaların belirtilmesi, dezavantajlı kullanıcılar için kopya kayıt oluşturulması izni, teknik donanım hakkında bilgi) gruplandırılarak belge tarama yöntemi ile incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda firmalar, kütüphaneler ve kullanıcılar açısından daha işlevsel lisans sözleşmesi içeriklerinin oluşturulması için öneriler getirilmiştir.

Abstract

In the digital age, copyright issues have become more complex with the continuous growth in the volume and use of electronic resources. University libraries also enter into license agreements with the providers of the electronic resources and databases they include in their collections to support copyright law. These agreements include articles on copyright, use, and sharing of works. License agreements, prepared mainly by providers, effectively determine the terms of use for libraries and users. The primary purpose of the study is to analyze what kind of facilities and restrictions the license agreements that university libraries make with database providers provide to the parties, whether the license agreements are by the studies guided by authoritative institutions, and to reveal the issues that librarians should consider during the

license agreement process. In this context, within the scope of the study, the license agreements of Bartın University Library with database providers for the year 2022 were analyzed under nine headings (National-international laws) within the scope of the articles related to copyrights in the "All Principles and Practices for Licensing Electronic Resources," "EKUAL Licensing Principles" and ANKOS TRNSL principles published by the American Association of Law Libraries, support for data sharing between libraries, access rights, protection of personal data (confidentiality), actions and measures to be taken against unauthorized access, permission for open resources to be considered public domain, indication of the applicable courts and laws in case of disputes between the parties, permission to create copy records for disadvantaged users, information about technical equipment) were grouped and examined by document analysis method. As a result of the study, suggestions were made to create more functional license agreement content for companies, libraries, and users.

1.Giriş

Dijital ortamın gelişmesi, paylaşım olanaklarının ve kullanıcı taleplerinin artması ile birlikte elektronik kaynaklar hacim kazanarak varlıklarını sürdürmektedir. Elektronik kaynaklardaki artış dijital ortamda yer alan fikir ürünlerine yönelik telif hakkı sorunlarını gündeme getirmektedir. Doğrudan kütüphane hizmetleri ile ilişkili olarak görülen telif hakkı veya fikri mülkiyet hakkı, elektronik kaynakların sunumunu da içerisine alan geniş bir konudur (Tonta, 2002, s.2; International Federation of Library Associations and Institutions Position on Copyright in the Digital Environment, 2000). Günümüzde elektronik kaynakların yoğun kullanımı telif hakkı sorunlarını daha karmaşık hale getirmiştir. Bu kapsamda kütüphaneler açısından koleksiyon geliştirme ve yönetme süreçlerinde dijital telif hakkı politikalarını ve yönergelerini aktif olarak izlemek ve dijital çağın gerektirdiği şekilde politikaları, prosedürleri ve yönergeleri değiştirmek önemli bir görev haline gelmiştir (Chunrong, 2013).

Dijital koleksiyonların sayıca artması ve veritabanlarının geliştirilmesiyle geleneksel kütüphanecilik anlayışı da değişmiştir (Lo, Cho, Law, Chiu ve Allard, 2017, s.36). Söz konusu değişim kütüphanelerin kaynaklar, yayıncılık ve telif hakkı ile ilgili yeni hizmetler sağlamalarını gerektirmektedir. Diğer yandan genel çerçevede tasarlanan telif hakkı yasaları çoğunlukla dijital ortam prosedürlerini karşılayamamakta ve yetersiz kalabilmektedir. Bu doğrultuda ortaya çıkan eksiklikleri tamamlayabilmek amacı ile fikir ve sanat eserlerinde karşılıklı hakların tanımlanabilmesine olanak tanıyan ve telif hukukunun bir parçası olan lisans sözleşmeleri yapılmaktadır (Erbek, 2009). Dijital ortamın önemli bir bileşeni olan elektronik kaynakların seçimi, sağlanması ve hizmete sunulmasında yasal süreçler önemli noktalardan birini oluşturmaktadır. Koleksiyon geliştirme hizmetinin bir parçası olan bu süreçte yayınevi-yayıncı-sağlayıcı firma ve kütüphane arasında imzalanan lisans sözleşmeleri yer almaktadır (Salman, 2002, s.1-3; Taşkın, 2014, s.7). Yapılan sözleşmeler sayesinde temin edilen ve hizmete sunulan elektronik kaynaklar kullanıcılara erişme, indirme ve kullanma hakkı tanımaktadır. Bu hakların yanı sıra lisans sözleşmelerinde, kaynakların kullanımı, içeriği, indirip kaydetme ve paylaşım seçenekleri, eş zamanlı kullanıcı sayısı gibi birçok özellik ve kısıtlama da belirlenmektedir (Tonta, 2000, s.113).

Elektronik kaynakların lisanslanması sürecinde kütüphaneciler ve kütüphanelerin lisanslama süreçlerinde hakların kapsamlı olarak sağlanabilmesi adına telif hakkı mevzuatı, dijital telif süreçleri, lisanslama süreçlerinde farkındalık ve bakış açılarının geniş olması oldukça önemlidir. Buradan yola çıkarak literatürde de konu ile ilgili seçim kriterlerini içeren, kütüphanecilerin yasal sürece etkin olarak katılmalarını destekleyen çalışmaların yapıldığı gözlemlenmektedir (Chunrong, 2013; Davis, 2014; Dygert ve Barrett, 2016; Taşkın, 2014). Elektronik kaynakların lisans sürecinde kütüphanelerin telif hakkı mevzuatındaki kısıtlamalar hakkında bilgi sahibi olması ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte bu konuda aktif olarak dijital çözümler sağlaması oldukça önemlidir.

Üniversite kütüphaneleri kullanıcılarına yüksek kalitede bilimsel kaynak erişimi sağlayarak eğitim, öğretim ve araştırma faaliyetlerine katkı sağlamaktadır. Ayrıca kullanıcılarının bilgi ihtiyacını karşılamak için basılı koleksiyona kıyasla daha kolay erişim ve kullanım olanağı tanıyan elektronik kaynaklardan yararlanmaktadır. Bu bağlamda birçok üniversitenin stratejik hedeflerini gerçekleştirmek üzere elektronik kaynakları satın almak için büyük miktarda fon ayırdıkları bilinmektedir. Bu bağlamda kütüphaneler bir yandan kullanıcılar açısından bilgiye erişimi sağlarken diğer yandan da kullanıcıların, yayıncıların ve hak sahiplerinin haklarını korumaya yardımcı olma sorumluluğunu taşımaktadır. Bu çalışmada temel amaç, bir üniversite kütüphanesinden yola çıkarak, üniversite kütüphanelerinin veritabanı sağlayıcısı firmalarla yaptıkları lisans sözleşmelerinin kullanıcılara ne tür kolaylıklar sağladığı ve ne tür kısıtlamalar getirdiği, lisans sözleşmelerinin otorite kurumlar tarafından

rehberlik edilen çalışmalara uygun olup olmadığının analiz edilmesi ve kütüphanecilerin lisans sözleşmesi sürecinde dikkat etmesi gereken hususların ortaya konulmasıdır. Çalışmanın bir diğer amacı ise; Bartın Üniversitesi Kütüphanesi özelinde veritabanı firmaları ile yapılan lisans sözleşmelerinin incelenerek lisans anlaşmaları sürecinde dikkat edilmesi gereken başlıklardan yola çıkarak firmalar, kütüphaneler ve kullanıcılar açısından daha işlevsel lisans sözleşmesi içeriklerinin oluşturulması, kütüphanecilere konuyla ilgili bir bakış açısı kazandırılması için önerilerin geliştirilmesidir.

Çalışmanın amaçları doğrultusunda belirlenen araştırma soruları şunlardır:

- Bartın Üniversitesi Kütüphanesinde elektronik kaynakların seçimi ve telif haklarının sağlanması içeriğinde bir elektronik kaynak telif politikası bulunmakta mıdır?
- Elektronik kaynak telif politikası bulunuyor ise, politikanın yapısı ve içeriği nasıldır, lisans anlaşmaları süreçleri ile ilgili maddeler bulunmakta mıdır?
- Bartın Üniversitesi Kütüphanesinin veritabanı firmaları ile yaptığı lisans anlaşmaları içeriği hangi maddeleri kapsamaktadır, lisans anlaşmaları elektronik kaynakların lisanslanmasına rehberlik eden kurallara uyumta mıdır?

Çalışmanın ilk bölümünde, elektronik kaynaklar, telif hakları ve lisans anlaşmaları ile ilgili literatür aktarılmaktadır. Sonrasında çalışma kapsamı ve araştırma yöntemi sunulmaktadır. Çalışmanın bulgular kısmında Bartın Üniversitesi Kütüphanesinde elektronik kaynakların lisanslarına ilişkin elde edilen veriler sunulmaktadır. Son bölümde ise literatür ve bulgular sentezlenerek araştırma sonuçlarına ve önerilere yer verilmektedir.

2. Elektronik Kaynaklar, Telif Hakkı ve Lisans Sözleşmeleri

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte basılı kaynakların yanı sıra elektronik kaynaklar da kütüphane kullanıcılarının ihtiyaç duyduğu ve tercih ettiği bilgi ağının önemli bir bölümünü oluşturmuştur (Lo, Cho, Law, Chiu ve Allard, 2017, s.1). Bu bağlamda kütüphaneler de derme geliştirmede ilk dönemlerde basılı kaynaklara önem verirken son dönemde erişim ve kullanım kolaylığı sayesinde elektronik kaynaklara önem vermeye başlamıştır (Zhu, 2016, s.69). Özellikle son yıllarda teknolojik imkânların gelişmesi, kütüphaneler arasında sürekli değişen ihtiyaçlar, zamandan ve mekândan bağımsız hizmetlere yönelik artan beklentiler ile elektronik kaynakların kullanımı ön plana çıkmıştır. Elektronik kaynaklar kullanıcıların kütüphane kaynaklarına 7 gün 24 saat rahatça erişmelerine, bilgi ihtiyaçlarını daha hızlı bir şekilde karşılamalarına, basılı koleksiyonların veya kitapların getirdiği sınırlamalardan kurtulmalarına olanak tanımaktadır. Elektronik kaynakların yaygınlaşması kullanıcıların kaynaklara erişimini kolaylaştırırken telif hakları sorunlarını da beraberinde getirmiş ve elektronik kaynakların yoğun kullanımıyla birlikte sağlayıcı firmalar (veritabanı firmaları, yayıncılar gibi) ve kütüphaneler bunların kullanımı için uygun politikalar geliştirmek zorunda kalmışlardır (Horava, 2010, s.9). Geliştirilen politikalar çerçevesinde bazı kaynaklar salt okunur (kopyalanamaz) formatta veya belirli bir yazılım desteğiyle indirilip açılabilir özellikte kullanıma sunulmaktadır.

Telif hakkı, bir yazarın orijinal çalışmasının kötüye kullanılmamasının ve eser üzerindeki maddi haklarının korumasının bir yoludur (Doğan, 2020, s.30). Telif hakkı ile eser sahibi, çoğaltma, türev çalışmalar yapma, icra etme ve halka sergileme ve eseri sunmak için oyun veya film gibi hemen hemen her türlü başka aracı kullanma münhasır hakkına sahip olmaktadır. Eserin sahibi telif hakkı sahipliği ile aynı zamanda başkalarının da aynı şeyleri yapmasına izin verme konusunda haklara da sahip olmaktadır. Telif hakları ülkelerin kabul ettikleri telif hakları yasaları çerçevesinde korunmaktadır. Bununla birlikte, ilgili yasalar adil kullanım hakkı çerçevesinde içerik kullanıcılarının, kullanım eğitim araştırması ve kâr amacı gütmeyen amaçlar için olduğu sürece, izin almaksızın telif hakkıyla korunan materyallere erişmesine, bunları kopyalamasına ve kullanmasına izin vermektedir (Moahi, 2004). Geleneksel telif hakkı yasaları temel olarak basılı kaynakların kullanımına yönelik düzenlemeleri sağlamaktadır. Elektronik kaynakların kullanımının artması ile birlikte, telif hakkı yasaları elektronik içerikle ilgili birtakım konularda yetersiz kalabilmektedir. Bu bağlamda ortaya çıkan endişeler sonucunda kütüphanelerin sahip olduğu belirli hakları daha ayrıntılı bir şekilde betimlemek için lisans anlaşmaları yapılmaya başlanmıştır (Tonta, 2002, s.7; Lo, Cho, Law, Chiu ve

Allard, 2017, s. 32; Dygert ve Barrett, 2016, s. 333). Basılı kaynaklarda uygulanan satın alma yolu ile erişimin yerini elektronik kaynaklarda lisans yoluyla erişim almıştır. Lisans sözleşmesi, lisans verenin bir ürünün belirli kullanım haklarını lisans alana bir ücret karşılığında izin verdiği, iki veya daha fazla taraf arasındaki yasal sözleşme şeklidir (Davis, 2014, s.22). Lisans sözleşmeleri ile sağlayıcı firmalar ürünlerinin kullanımını kontrol etme amacı güderken; satın alan kütüphaneler ise kendilerinin ve kullanıcılarının haklarını belirleme amacına yönelmektedir (Taşkın, 2014, s.7-8). Hukuksal olarak lisans sözleşmelerinin fikrî mülkiyet hakları üzerinde oluşturulabileceği belirtilmektedir (Erbek, 2009). Fikrî mülkiyet haklarına tabi olan, fikir ve sanat eserleri, marka, patent, faydalı model, endüstriyel tasarım ve diğer tüm fikir ürünü olarak ortaya çıkan haklar üzerinde lisans hakkı geçerli olmaktadır. Lisans sözleşmeleri fikir ve sanat eserlerinde mali haklar üzerinden eser sahibinin yapabileceği hukuki bir işlem olarak tanımlanmaktadır (Erbek, 2009).

Kütüphanelerde elektronik içeriğin basılı kaynaklar gibi fiziksel öğelerden çok daha geniş, hızlı ve kolay bir şekilde aktarılabilmesi ve çoğaltılabileceği göz önüne alınarak, elektronik kaynak sağlayıcıları içeriklerine erişim için belirli hakları ve sorumlulukları detaylandıran lisans anlaşmaları yapılmaktadır (Dygert ve Barrett, 2016, s. 334). Telif hakkı yasalarının elektronik kaynaklar üzerinde kontrol veya koruma sağlama eksiklikleri lisans sözleşmelerinin kullanım argümanını oluşturmaktadır. Araştırma Kütüphaneleri Derneğinin (Association of Research Libraries) 1997 yılında yayımladığı Elektronik Kaynakları Lisanslama İlkeleri raporuna göre lisans sözleşmesinde telif hakkı konusu “*Bir lisans sözleşmesi, lisans sahibinin veya onun kullanıcı topluluğunun telif hakkı yasası kapsamında izin verilen haklarını tanımalı, kısıtlamamalı veya iptal etmemelidir. Lisans alan, yazdırma, indirme ve kopyalama dahil (ancak bunlarla sınırlı olmamak üzere) belirli kullanıcıları için kritik olan kullanımları lisans verene açıkça belirtmelidir*” (Association of Research Libraries, 1997, s.3) şeklinde ifade edilmektedir. Raporda, kütüphanelerde kullanılan elektronik kaynak lisans sözleşmelerinin telif hakkı yasası çerçevesinde kütüphane kaynaklarına erişim ve kullanım hakkı gibi unsurları desteklediği açıkça ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra sözleşmelerin telif haklarında belirlenmeyen “*yazdırma, indirme ve kopyalama*” unsurlarına yönelik koşulları sunduğu anlaşılmaktadır. Sonraki yıllarda benzer şekilde 2018 yılında Amerikan Hukuk Kütüphaneleri Birliği (American Association of Law Libraries [AALL]) tarafından yayımlanan “Elektronik Kaynakların Lisanslanması için Tüm İlkeler ve Uygulamalar Raporu” başlıklı raporda lisans sözleşmelerindeki telif hakları ile ilgili uygulamalar; “*Lisans sözleşmesi, telif hakkı yasası (Amerika Birleşik Devletleri) kapsamında izin verilen lisans sahibinin veya yetkili kullanıcılarının haklarını tanıır ve kısıtlamaz, iptal etmez veya engellemez. Lisans, lisanslı içeriğin Kütüphaneler Arası Ödünç Verme (Inter Library Loan-ILL) uygulamasını destekler. Lisans, kamu malı içeriğin kullanımını sınırlamaz. Lisans, lisans alanın, lisans verenin ve ilgili herhangi bir üçüncü tarafın fikri mülkiyet haklarını tanıır. Lisans, lisans verenin, lisanslı içeriğin kullanımının herhangi bir üçüncü şahsın herhangi bir patentini, telif hakkını, ticari markasını veya ticari sırrını ihlal ettiği iddiasına dayanan herhangi bir eyleme karşı lisans sahibini savunmasını, tazmin etmesini ve masun tutmasını gerektirir. Lisans, elektronik rezervler, ders paketleri, bilimsel paylaşım, kurumsal arşivleme, araştırma amaçlı metin ve veri madenciliği ve sınıf öğretimi için yapılan kopyalar dahil (ancak bunlarla sınırlı olmamak üzere) akademik kullanımları tanıır ve barındırır*” (American Association of Law Libraries, 2018, s.11) şeklinde belirtilmektedir. Amerikan Hukuk Kütüphaneleri Birliğinin raporunda geçen maddeler göstermektedir ki, bilgi teknolojisi ve bilgi hizmetleri gelişip çeşitlendikçe fikri mülkiyet haklarının da ilgili koruyucu, kapsayıcı maddeleri çeşitlenmektedir. Bu bağlamda temel telif hakkı yasası hükümlerinin yanı sıra lisans sözleşmeleri ile değişen ve çeşitlenen kullanım ortamları da (elektronik rezervler, ders paketleri, bilimsel paylaşım, kurumsal arşivleme, araştırma amaçlı metin ve veri madenciliği vb.) lisans kapsamına alınarak korunabilmektedir.

3. Lisans Sözleşmelerini Değerlendirme Süreci ve Kriterleri

Kütüphanelerde basılı kaynakların sağlanmasında ve kullanımında telif hakkı yasaları koruma sağlarken, elektronik kaynaklar için sağlayıcı firmalarla karşılıklı lisans sözleşmeleri yapılabilmektedir (Dygert ve Barrett, 2016, s.334; Bayram, 1999, s.58). Bu sözleşmeler elektronik kaynakların sağlanmasında ve kullanımında telif haklarını desteklemektedir. İçinde bulunduğumuz dijital çağda kütüphaneciler ve kütüphanelerin, telif hakkı yasası, elektronik materyallerin lisanslanması ve elektronik kaynakların nasıl edinileceği hakkında kapsamlı bir genel bakışa sahip olması oldukça

önemlidir. Bu nedenle kütüphanelerin çok çeşitli materyaller arasından doğru elektronik bilgi kaynaklarını belirleyebilmeleri ve ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yasal olarak doğru seçimler yapabilmeleri sürecinde akademik çalışmaların yanı sıra birçok otorite kurum tarafından da rehberlik çalışmaları yapılmaktadır. Bu kapsamda Amerika'da önde gelen kütüphane dernekleri (American Association of Law Libraries, American Library Association, Association of Academic Health Sciences Libraries, Association of Research Libraries, Medical Library Association, Special Libraries Association, 1997, s.3-4) tarafından hazırlanan Elektronik Kaynakları Lisanslama İlkeleri (Principles for Licensing Electronic Resources) raporunda lisans sözleşmelerinin içeriğinde bulunması gereken maddeler şu şekilde belirtilmiştir:

- Lisans sözleşmesi içeriğe erişim süresini açıkça belirtmelidir,
- Lisans sözleşmesi ürünü satın alan kullanıcıların telif hakkı yasasını gözeterek tüm haklarını açıkça belirtmelidir (indirme, yazdırma, kopyalama),
- Lisans sözleşmesi tarafların fikrî mülkiyet haklarını belirlemelidir,
- Lisans sözleşmesi satın alınan içeriğin yetkisiz kullanılması durumunda kütüphaneler sorumlu tutulmamalıdır,
- Lisans sahibi içeriğe erişim şartlarını kısıtlamamalı, en uygun yöntemi seçmelidir,
- Lisans sözleşmesinde kaynağı kullanan kullanıcıların kişisel verilerinin gizliliği ihlal edilmemelidir,
- Kütüphaneler lisanslı ürünlerin adil kullanımının sağlanması için politikalar oluşturmalıdır,
- Lisans sözleşmesi kullanıcıların kaynaklara erişimini kısıtlayacak maddeler içermemelidir,
- Lisans sözleşmesi kütüphanelerin erişim sağlanan verilerden bir adet koruma nüshası almasına ve arşivlemesine izin veren madde içermelidir,
- Lisans sözleşmesi her iki tarafın sözleşmeyi imzaladığı tarihten itibaren geçerli olmalıdır,
- Lisans sözleşmesi kaynağın kullanımına ait istatistikler alınmasına izin vermelidir,
- Taraflar gerektiğinde lisans sözleşmesinden cayma hakkına sahip olabilmelidir.

Yukarıdaki maddelerden de anlaşıldığı üzere lisans sözleşmelerinin temel amacı, lisans alan ve lisans veren tarafların haklarını belirleyerek kullanılacak ürünün içeriğini açıklayıp kapsamı hakkında bilgi vermek ve kaynağı kimlerin hangi amaçla kullanacağı konusunda kurallar oluşturmaktır (Metz, 2000, s.719). Elektronik kaynakların kütüphaneye sağlanması ya da satın alınması basılı kaynaklara göre farklılık göstermese de koleksiyona dahil etme, erişim, kullanım hakları ve format türü gibi konularda farklılıklar bulunmaktadır (Wikof, 2012, s.14). Bu nedenle lisans sözleşmelerinde kaynağa erişim, kullanıcıların kaynaktan yararlanma yöntemleri ve kaynağın kullanımına yönelik teknik özellikler de açıkça belirtilmelidir.

Elektronik kaynaklara yönelik lisans sözleşmelerinin içeriği hakkında incelemelerde bulunan araştırmalardan biri de Lemley, Britton ve Li (2011) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada, araştırmacılar elektronik kaynaklar için lisans anlaşmalarında kullanılmak üzere prosedürlerden oluşan bir çerçeve sunmuşlar ve lisanslara dahil edilmesi veya dahil edilmemesi gereken maddelere işaret etmişlerdir. Bir başka çalışmada ise Taylor ve Beh (2014), LIBLICENSE, the NorthEast Research Libraries (NERL) Model Lisans Anlaşması, Tek Akademik Kurum Lisansı LicensingModels.org, California Dijital Kütüphaneler Standart Lisans Sözleşmesi ve Florida e-Kaynak Lisans Sözleşmeleri için Sanal Kampüs Yönergeleri isimli beş standart model lisansını değerlendirerek kendi kurumları için oluşturdukları lisans şablonunu paylaşmışlardır. Oluşturulan şablonda, lisansların sonraki yıllarda otomatik yenilenmesine dair modül, yetkili kullanıcıların tanımı (geleneksel lisans metinlerinde olmayan mezun öğrenciler vb.), içeriğin tanıtım veya eğitim amaçlı kullanılmasına-paylaşılmasına dair izinler, metin madenciliği-bulut tabanlı barındırma gibi yeni kavramlar, lisansın Engelli Amerikalılar Yasası'na uyumluluğu gibi maddeler bulunmaktadır. Konuyla ilgili bir diğer çalışmada da Tennessee Üniversitesi'ndeki elektronik kaynakların satın alınması, yenilenmesi kapsamında lisanslama

prosedürünü kolaylaştırmak ve hızlandırmak için sözleşme inceleme ve onay süreçlerini kolaylaştıracak yenilikçi bir yaklaşım ortaya konmuştur (Halaychik, 2015). Bu çalışmada ortaya çıkan, üç ana bölümden ve on sekiz maddeden oluşan şablon Tennessee Üniversitesini oluşturan bileşenleri, lisans alan ve lisans veren tarafları, yapılacak anlaşmanın amacını, sınırlılık ve yasal yükümlülükleri kapsamaktadır. Dygert ve Barrett (2016) çalışmalarında bir lisans sözleşmesinde olması gereken ana unsurları (lisans alan ve lisans veren tarafların tanımlanması, tarafların sorumluluklarının belirlenmesi, yetkili kullanıcıların belirlenmesi, kütüphaneler arası ödünç izin durumunun belirlenmesi, kütüphaneyi hariç tutan maddelerin eklenmesi, e-kaynakların ticari kullanımını kısıtlayan maddeler, sağlayıcı firmanın bulunduğu ülkenin yasal prosedürlerinin içeren maddeler ve diğer hukuki unsurlar) açıklayarak yayıncılarla kütüphaneciler arasında geçen müzakerelere ipuçları sağlamışlardır. Konu ile ilgili olarak başka bir çalışmada yayıncıların ticari lisanslarını ticari olmayan model lisanslarıyla karşılaştıran ve ticari lisansların yayıncıların kütüphaneler için çok önemli olan yükümlülüklerinden genellikle yoksun olduğunu bulan bir araştırma yapılmıştır (Singh ve Mukherjee, 2018). Genel olarak değerlendirildiğinde lisans oluşturma, lisans değerlendirme sürecinin kütüphane hizmetleri açısından önemli bir yere sahip olduğu anlaşılırken, konunun ilgili alanda uzman kütüphaneciler tarafından, konuyla ilgili belirlenmiş kriterler çerçevesinde değerlendirilerek sürecin yürütülmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Lisanslama sürecinde kütüphaneler lisans sözleşmelerini yayıncı firmalarla kendileri yapabilecekleri gibi konsorsiyumlar oluşturarak toplu şekilde de yapabilmektedirler (Taşkın, 2014, s.9). Konsorsiyumlar birkaç kütüphanenin veya sivil toplum kuruluşlarının bir araya gelerek oluşturduğu kâr amacı gütmeyen oluşumlardır (Machovec, 2020, s.543). Konsorsiyum oluşturma avantajları, daha düşük fiyatlarla daha iyi erişim imkânı sunan kapsayıcı lisans sözleşmelerinin yapılması, kaynak paylaşımına imkân sağlanması, her bir kurumun tek başına yapacağı ödemeyi topluca karşılaması olarak sıralanmıştır (Moghaddam ve Talawar, 2009, s.95; Machovec, 2020, s.544). Günümüzde, Kuzey ve Güney Amerika, Avrupa, Avustralya, Asya ve Afrika'dan Uluslararası Kütüphane Konsorsiyumları Koalisyonu'na üye 200'den fazla konsorsiyum bulunmaktadır (The International Coalition of Library Consortia, 2022a). Türkiye'den de Anadolu Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu (ANKOS, 2022a) ve Elektronik Kaynaklar Ulusal Akademik Lisansı (EKUAL, 2022a) bu koalisyonda yer almaktadır (The International Coalition of Library Consortia, 2022b).

Lisans anlaşmalarının değerlendirilmesi sürecine yönelik kütüphaneler kendi kriterlerini belirleyebilecekleri gibi otorite kurumların veya dahil oldukları konsorsiyumların da rehberlikleri ile süreci yönetebilmektedir. Türkiye'de genel olarak durum değerlendirmesi yapıldığında ANKOS'un, konsorsiyuma üye kurumların elektronik bilgi kaynağı ihtiyacını en uygun fiyatla sağlamak için politikalar oluşturduğu görülmüştür. ANKOS, kendisine üye kütüphanelerin eğitim amaçlı elektronik bilgi kaynağı toplu alım sözleşmeleri için Türk Ulusal Site Lisansı (TRNSL) ilkelerini oluşturmuştur. TRNSL ilkeleri kapsamında, ANKOS'un temel ilkeleri, veritabanlarının işlevselliği, elektronik kaynaklara erişim ve kullanım hakkı, fikri mülkiyet ve telif hakkı yükümlülükleri, lisans sözleşmesine taraf olanların hakları, fiyatlandırma ve ödeme seçenekleri ve hak ihlallerine karşı alınacak önlemler gibi unsurlar belirlenmiştir (ANKOS, 2022b). Bu ilkeler, ANKOS'un elektronik kaynak satın alma görüşmelerinin hangi şartlarda sağlanacağına dair temel prosedürler ve firmalarla satın alma görüşmeleri yaparken satıcı firmalardan gelen teklifleri değerlendirme kriterleridir.

TÜBİTAK Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi (ULAKBİM) tarafından oluşturulan bir diğer oluşum olan EKUAL, 2022 yılı itibarıyla 17 veritabanına üyelik sağlayarak 287 üye kuruluşun bilgi kaynağı ihtiyacını karşılamaktadır (EKUAL, 2022b, EKUAL, 2022c). EKUAL, veritabanı firmaları ve yayıncıların taslak sözleşme metni oluştururken uymaları gereken kriterlerin bilinmesi için *EKUAL Lisanslama İlkeleri*'ni oluşturmuştur (EKUAL, 2022d). Bu ilkeler, genel, içerik ve erişim, lisans yapma ve abonelik konularını kapsayan maddelerden oluşmaktadır. Genel ilkeler, tarafların kimliğinin açıklanması, yetkili kullanıcıların belirtilmesi, ürün ile ilgili çıkacak sorunlarda iletişim kurulacak kişiler, lisansta geçen terimlerin tanımlanması gibi unsurlardan oluşmaktadır. İçerik ve erişim ilkeleri, elektronik içeriğe erişim şekli, içeriğin güncellenmesi durumunda oluşacak yeni haklar, arşivleme, üçüncü şahıslarla paylaşma, gizlilik, süreklilik gibi maddeleri kapsamaktadır. Lisans yapma ve abonelik ilkeleri ise, aboneliğin ücretlendirilmesi modeli, lisans sahibinin hakları, aboneliğin içeriği, lisans süresi, ödemelerin yapılabilmesi için gerekli düzenlemelerden oluşmaktadır. ANKOS, EKUAL

ve Amerikan Hukuk Kütüphaneleri Birliği (AHKB) Lisans Sözleşmeleri ilkelerinde bulunan ortak maddeler ve lisans sözleşmelerinin içerdiği maddelere ilişkin genel bir çerçeve Tablo 1’de sunulmaktadır.

Tablo 1

ANKOS, EKUAL ve Amerikan Hukuk Kütüphaneleri Birliği (AHKB) Lisans Sözleşmeleri İlkeleri

	ANKOS		EKUAL		AHKB	
	Var	Yok	Var	Yok	Var	Yok
Genel ilkeler (tarafların tanımlanması)	+		+			+
Yetkili kullanıcılar	+		+		+	
Uzaktan erişim ve ödünç (ILL) izinleri	+		+		+	
İçerik ve erişim	+		+		+	
Arşivleme, kopyalama, indirme	+		+		+	
Kullanım istatistikleri	+		+		+	
Gizlilik (kullanıcı verilerinin gizliliği)		+	+		+	
Lisans süresi	+		+		+	
Aboneliğin fiyatlandırılması	+		+			+
Fikri mülkiyet ve telif hakları	+			+	+	
Kullanım ihlali prosedürleri	+			+	+	

Tablo 1 ilgili konsorsiyumların genel olarak lisans sözleşmelerinde temel olarak yetkili kullanıcılar, uzaktan erişim ve ödünç (ILL) izinleri, içerik ve erişim, arşivleme, kopyalama ve indirme, kullanım istatistikleri, lisans süresi başlıklarında benzer içerikleri işaret ettiklerini göstermektedir. Bununla birlikte kullanıcı verilerinin gizliliği, fikri mülkiyet ve telif hakları, kullanım ihlali prosedürleri gibi konularda farklılar olduğunu göstermektedir.

Kütüphanelerde bulunan elektronik kaynakların lisans anlaşmaları birtakım farklılıklar gösterebilmekle birlikte genellikle benzer unsurları içermektedir. Bu unsurlar genellikle, tarafların tanımı (lisans veren ve lisans alan kurumlar), sözleşmenin kapsamı, ücretlendirme ve ödeme şekli, kullanım süresi ve telif hakları, sınırlılıklar gibi yasal prosedürlerdir.

Elektronik kaynakların lisanslanması uzun bir süredir uygulanıyor olmasına rağmen lisans alan ve lisans veren taraflar arasında halen genel lisanslama çalışmasına ilişkin net bir durum söz konusu değildir (Richard, 2001; Zhu, 2016, s.70). Sözleşme sürecinde kurumun özellikleri, maddi gücü, kullanıcı sayısı gibi durumlar taraflar arasında yapılacak lisans sözleşmesinin türünü ve içeriğini belirlemede etkili olmaktadır. Bu nedenle ilgili süreçlerin yetkin ve konu ile ilgili bilgili kütüphanecilerce yürütülmesi önemlidir. Özellikle teknolojinin gelişmesi ve elektronik kaynakların çeşitlenmesiyle kütüphanelerde bilgiyi bulma ve alma yöntemleri büyük ölçüde yeniden tanımlanmış bu kapsamda kütüphane uzmanlarının da rolleri değişmiştir (Arus, 2018). Bu bağlamda elektronik kaynaklar, yayıncılık ve telif hakkı gibi alanlarda teknolojiye paralel olarak kütüphanecilerin bilgilerini sürekli güncellemeleri önemlidir.

4. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

2008 yılında Bartın Üniversitesinin kuruluşuyla birlikte hizmet vermeye başlayan Bartın Üniversitesi Kütüphanesi koleksiyon geliştirme konusunda yazılı politikasını 2022 yılında oluşturmuştur (Bartın Üniversitesi Kütüphanesi, 2022). Oluşturulan yönerge, kütüphaneye bağışlanan/bağışlanacak veya satın alınacak basılı kitap, dergi, abone olunacak süreli yayın ve veritabanlarının seçiminde

uygulanacak usul ve esasları kapsamaktadır. Yönergede telif hakları ile ilgili tarafları bağlayıcı madde “5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’na uygun olmalıdır” şeklinde belirtilmiştir. Yönergeden de anlaşıldığı üzere satın alınmasına/sağlanmasına karar verilen kaynaklar (veritabanları dahil) kütüphane koleksiyonuna eklenirken sağlayıcı firmanın lisans sözleşmesi ön koşulsuz kabul edilip onaylanmakta kütüphanenin bu konuda kapsamlı bir politikası bulunmamaktadır.

Çalışmada, Bartın Üniversitesi kütüphanesinin veritabanı sağlayıcısı firmalar ile yaptığı lisans anlaşmalarının kullanıcılara sağladığı avantajlar ve telif hakları kapsamında getirdiği kısıtlamalar incelenmiştir. Çalışma zaman, erişilebilirlik ve uygulanabilirlik açısından Bartın Üniversitesi kütüphanesi ile sınırlandırılmıştır. Çalışmada, nitel araştırma deseni ve bu desende uygulanan verilerin elde edilmesinde literatürde belgesel tarama olarak da adlandırılan arşiv ve doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde araştırma kapsamında mevcut belgeler taranarak verilere ulaşılmaktadır (Güçlü, 2021, s.167). Bu kapsamda, Bartın Üniversitesi kütüphanesinin 2022 yılında veritabanı firmalarıyla yaptığı lisans sözleşmeleri kütüphane yönetiminden alınan izinle muhasebe biriminden temin edilmiştir. Bartın Üniversitesi kütüphanesi 2022 Ocak ayı itibariyle 20 veritabanı firması ile anlaşma yaparak elektronik kaynak ve hizmet alımı yapmıştır. Çalışmanın “Bulgular” başlığı altında bu veritabanı firmaları ile yapılan lisans sözleşmeleri değerlendirilmiş ve bu bölümde veritabanı firma isimleri “Vt-1, Vt-2...Vt-20” şeklinde rastgele kodlanarak kimliksizleştirilmiştir. Sözleşme metinleri, Amerikan Hukuk Kütüphaneleri Birliği (American Association of Law Libraries) tarafından yayımlanan “Elektronik Kaynakların Lisanslanması için Tüm İlkeler ve Uygulamalar”, “EKUAL Lisanslama İlkeleri” ve ANKOS TRNSL ilkelerinde telif hakları ile ilgili şu maddeler:

- Bir lisans sözleşmesi hem lisans alanın hem de lisans verenin fikri mülkiyet haklarını tanımalıdır,
- Bir lisans sözleşmesi, lisans alan tarafından hangi erişim haklarının edinildiğini açıkça belirtmelidir,
- Lisans sözleşmesi, lisans alanın veya kullanıcı topluluğunun telif hakkı yasası kapsamında izin verilen haklarını tanımalı, kısıtlamamalı veya iptal etmemelidir,
- Lisans sahibi, yazdırma, indirme ve kopyalama dahil kullanımları açıklığa kavuşturmalıdır,
- Sözleşme, yetkili kullanıcıların mahremiyetini ve gizliliğini ihlal etmemelidir,
- Lisans veren kaynağın uygunsuz kullanımı durumunda lisans alana soruşturma yapması ve uygunsuz düzeltici önlem alması için makul bir süre tanımalıdır,
- Lisans sözleşmesi, tarafların uyuşmazlığı durumunda her bir taraf için uygun olan fesih haklarını sağlamalıdır.
- Lisans veren belirli kullanıcılar (dezavantajlı kişiler, ILL ödünç durumu vb.) için kritik olan kullanımları lisans alana açıkça belirtmelidir,
- Lisans alan, lisanslı bir kaynağa erişim koşullarını uygulamak için makul ve uygun yöntemleri (teknik donanım, veri güvenliği, kısıtlı erişim vb.) üstlenmeye istekli olmalıdır,

kapsamında dokuz başlıkta (*Ulusal-uluslararası yasalar, kütüphaneler arası veri paylaşımını destekleme durumu, erişim hakları, kişisel verilerin korunması (gizliliği), izinsiz eylemlere karşı eylemler ve alınacak önlemler, açık kaynakların kamu malı sayılması izni, tarafların uyuşmazlığı durumunda geçerli mahkeme ve yasaların belirtilmesi, dezavantajlı kullanıcılar için kopya kayıt oluşturulması izni, teknik donanım hakkında bilgi*) ele alınarak analiz edilmiştir. Verilerin analizinde sözleşme metinleri içerik analizi ile çözümlenmiş ve Microsoft Excel dokümanında kayıt altına alınmıştır. Oluşturulan Excel dokümanında veritabanı firmaları listelenmiş ve her bir firmanın sözleşme metni yukarıda verilen dokuz başlığa göre incelenmiştir.

5. Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde, Bartın Üniversitesi kütüphanesinin 2022 yılında abone olduğu veritabanları ile yaptığı lisans sözleşmelerinin analizi yapılarak, bu sözleşmelerin telif hakları bakımından satıcı firmalara, satın alan kuruma ve kullanıcılara ne tür avantajlar ve kısıtlamalar getirdiği incelenmiştir. Bartın Üniversitesi Kütüphanesi 2022 yılı itibariyle 10’u Türk, 10’u yabancı firma olmak üzere toplamda 20 adet veritabanı firması ile anlaşma yapmıştır Tablo 2’de veritabanı firmaları türlerine göre kodlanarak (kimliksizleştirilerek) verilmiştir.

Tablo 2*Bartın Üniversitesi Kütüphanesinin 2022 Yılında Abone Olduğu Veritabanı Türleri ve Kodları*

Veritabanı türleri	Veritabanı kodları
E-kitap ve dergi veritabanları (9 adet)	Vt-1, Vt-4, Vt-8, Vt-9, Vt-12, Vt-14, Vt-15, Vt-18, Vt-20
Toplu tarama platformları (2 adet)	Vt-5, Vt-19
Yabancı dil öğrenme veritabanları (2 adet)	Vt-7, Vt-17
Atıf veritabanları (2 adet)	Vt-2, Vt-13
Video veritabanları (2 adet)	Vt-3, Vt-16
Veri seti veritabanları (2 adet)	Vt-6, Vt-11
Gramer veritabanı (1 adet)	Vt-10

Tablo 2’ye göre firmalardan dokuzu e-kitap ve dergi veritabanı, ikisi kaynaklarda toplu tarama yapmaya yarayan tarama platformu, iki tanesi araştırmacı ve kullanıcıların yabancı dil öğrenmesi ve dil sınavlarına çalışması için yardımcı olan veritabanı, iki tanesi atıf içerikli veritabanı, iki tanesi video içerikli veritabanı, iki tanesi istatistik, ekonomik ve ticari veri içerikli veritabanı, bir tanesi akademik yazımda araştırmacılara yabancı dil desteği sağlamaya yarayan veritabanları olarak görülmektedir.

Firmalarla yapılan lisans sözleşmelerinin içeriği genel olarak:

- Anlaşmayı yapan tarafların açık ismi, adresi ve kurum bilgisi,
- Anlaşmanın içeriği (satın alınan kaynağın türü, kapsamı vb.)
- Tarafların hak ve yükümlülükleri,
- Anlaşmanın geçerlilik süresi,
- Anlaşmanın hangi durumlarda geçersiz olacağı,
- Ödeme şekli,
- Diğer hususlar (vergi yükümlülüğü, anlaşmanın yapıldığı tarih vb.) maddelerinden oluşmaktadır.

Veritabanı sözleşmeleri, Amerikan Hukuk Kütüphaneleri Birliği’nin yayımladığı “Elektronik Kaynakların Lisanslanması için Tüm İlkeler ve Uygulamalar”, “EKUAL Lisanslama İlkeleri” ve ANKOS TRNSL ilkelerinde geçen telif hakları ile ilgili maddeler kapsamında dokuz ana başlıkta (Ulusal-uluslararası yasalar, kütüphaneler arası veri paylaşımını destekleme durumu, erişim hakları (içeriğin kullanılması, kopyalanması vb.), kişisel verilerin korunması (gizliliği), izinsiz eylemlere karşı eylemler ve alınacak önlemler, açık kaynakların kamu malı sayılması izni, tarafların uyumsuzluğu durumunda geçerli mahkeme ve yasaların belirtilmesi, dezavantajlı kullanıcılar için kopya kayıt oluşturulması izni, teknik donanım hakkında bilgi) gruplandırılarak incelenmiştir. Buna göre elde edilen bulgular başlıklar altında sunulmaktadır:

5. 1. Ulusal-Uluslararası Telif Hakkı Yasaları

Amerikan Hukuk Kütüphaneleri Birliği’nin yayımladığı “Elektronik Kaynakların Lisanslanması için Tüm İlkeler ve Uygulamalar” Raporuna göre; “Bir lisans sözleşmesi, lisans alanın, lisans verenin ve ilgili herhangi bir üçüncü tarafın fikri mülkiyet haklarını tanımalı, korumalı ve geçerli olan kanunlar lisans sözleşmelerinde açıkça belirtilmelidir” olarak ifade edilmektedir. Buna göre çalışma kapsamında incelenen sözleşmelerde “*Ulusal-Uluslararası Telif Hakkı Yasaları*” başlığında elde edilen bulgular Tablo 3 kapsamında sunulmaktadır.

Tablo 3*Veritabanı Lisans Sözleşmelerinde Ulusal-Uluslararası Telif Hakkı Yasaları İle İlgili Maddeler (N=20)*

Veri tabanı kodu	Ulusal-uluslararası telif hakkı yasaları	N / %
Vt-1, Vt-4, Vt-5, Vt-6, Vt-8, Vt-10, Vt-12, Vt-15, Vt-16, Vt-17, Vt-18 ve Vt-20	Ülke kanunlarına göre bilgiler içermektedir.	12 / 60
Vt-2, Vt-3, Vt-7, Vt-9, Vt-11, Vt-13, Vt-14 ve Vt-19	Herhangi bir bilgi verilmemektedir.	8 / 40

Tablo 3'e göre çalışma kapsamında incelenen 20 veritabanı sözleşmesinden 8 tanesinde (Vt-2, Vt-3, Vt-7, Vt-9, Vt-11, Vt-13, Vt-14, Vt-19) bu konuda herhangi bir bilgi verilmemiştir. Diğer 12 adet veritabanı ise tabi olduğu ülkenin yasa ve kanunlarına göre fikri mülkiyet hakları konusunda lisans sözleşmelerine açıklayıcı maddeler eklemiştir. Örneğin Türkiye menşeli veritabanı firmaları Vt-5, Vt-6, Vt-12 ve Vt-18 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nu kendilerine ilke olarak belirlemiştir. Vt-1, Vt-4, Vt-10, Vt-16 ve Vt-20 firmaları ise telif hakları konusunda Amerika Birleşik Devletleri'nin kanunlarına, Vt-15 firması ise İngiltere ve Galler kanunlarına tabi olduklarını belirtmişlerdir.

5. 2. ILL (Interlibrary Loan) Uygulaması

Veritabanı firmaları ile yapılacak olan lisans sözleşmesinin kütüphaneler arası iş birliğini destekleme, eğitim ve öğretimde eşitlik, adil veri kullanımı ve bilgiye eşit erişim ilkeleri çerçevesinde Kütüphaneler Arası Ödünç (ILL) uygulamasını desteklemesi beklenmektedir. Amerikan Hukuk Kütüphaneleri Birliği'nin yayımladığı raporda kütüphaneler arası veri paylaşımında teknik sorunlar yaşanmaması ve hukuki açık oluşmaması için paylaşımın yerel veya ulusal bir bilgi paylaşım ağı/yazılımı üzerinden yapılabileceği önerilmektedir. ANKOS ve EKUAL tarafından hazırlanan lisans ilkelerinde de sözleşmelerin ILL haklarını içermesi ve bu durumun açıkça belirtilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ülkemizde bu konuda TÜBİTAK ULAKBİM tarafından geliştirilen TÜBES (Türkiye Belge Sağlama Sistemi) ve ANKOS tarafından geliştirilen KİTS (Kütüphanelerarası İşbirliği Takip Sistemi) uygulamaları kullanılmaktadır. Çalışma kapsamında incelenen sözleşmelerde "ILL (Interlibrary Loan) Uygulaması" başlığında elde edilen bulgular Tablo 4 kapsamında sunulmaktadır.

Tablo 4*Veritabanı Lisans Sözleşmelerinde Kütüphaneler Arası İş Birliğini Destekleme İle İlgili Durum (N=20)*

Veri tabanı kodu	Kütüphaneler arası iş birliği	N / %
Vt-1, Vt-2, Vt-3, Vt-4, Vt-5, Vt-6, Vt-7, Vt-8, Vt-9, Vt-10, Vt-11, Vt-12, Vt-13, Vt-17, Vt-19 ve Vt-20	Herhangi bir bilgi verilmemektedir.	16 / 80
Vt-15, Vt-16 ve Vt-18	Kütüphaneler arası iş birliğine izin vermektedir.	3 / 15
Vt-14	Kütüphaneler arası iş birliğine izin vermemektedir.	1 / 5

Tablo 4'e göre araştırma kapsamında incelenen 20 veritabanı sözleşmesinden sadece 3 tanesi (Vt-15, Vt-16 ve Vt-18) ILL ile paylaşım yapılabileceğini belirtmiştir. Vt-16 veritabanı firması eğitim ve öğretimin desteklenmesi için özel yazılımlar ile ILL paylaşımı yapılabileceğini, Vt-18 firması ise verinin tamamının değil bir kısmının ILL ile paylaşılabilirliğini belirtmiş, ancak her iki firma da sözleşmelerinde ILL paylaşımında dikkat edilmesi gereken herhangi bir telif hakkı yasasına değinmemiştir. Vt-15 veritabanı firması verinin elektronik formatının ILL için bir kaynak olarak

kullanılabileceğini ve ILL aktarımlarında telif hakkı bildirimlerinin dahil edilmesini, bu konuda tabi olunan telif hakkı yasasının 1988 Telif Hakları, Tasarımlar ve Patentler Yasası (Amerika Birleşik Devletleri) olduğunu belirtmiştir. Araştırma kapsamında incelenen diğer veritabanı firmalarından Vt-14 firması ILL paylaşımı yapılamayacağını belirtirken 16 firma (Vt-1, Vt-2, Vt-3, Vt-4, Vt-5, Vt-6, Vt-7, Vt-8, Vt-9, Vt-10, Vt-11, Vt-12, Vt-13, Vt-17, Vt-19, Vt-20) ise lisans sözleşmelerinde ILL konusunda herhangi bir bilgi vermemiştir. Sözleşme yapılan firmalardan %80'i (16 firma) ILL konusundan sözleşme metinlerinde hiç bahsetmemiştir.

5. 3. İçerik Kullanımı

Veritabanı firmaları ile yapılacak lisans sözleşmelerinin beklenen tüm kullanımları (indirme, kaydetme, görüntüleme, paylaşma, kopya oluşturma vb.) yansıtması ve lisanslı içeriğin kullanımına ilişkin telif hakları özelinde varsa sınırlamaları açıkça belirtmesi önerilmektedir. Lisans veren tarafından getirilen kullanım sınırlamalarının makul olması ve son kullanıcının lisanslı materyalleri tam olarak kullanma hakkını engellememesi bilgiye erişim, bilginin kullanımı ve yeni bilgilerin üretilmesi açısından önem taşımaktadır. Lisans sözleşmesinin elektronik rezervler, ders paketleri, bilimsel paylaşım, kurumsal arşivleme, araştırma amaçlı metin ve veri madenciliği ve sınıf öğretimi için yapılan kopyalar dahil akademik kullanımları tanınması ve buna izin vermesi materyalin kullanımında kolaylık sağlaması açısından önemlidir. Lisans sözleşmesi, lisans alanın koruma ve/veya kullanılabilir bir arşiv kopyasının oluşturulması amacıyla verileri kopyalamasına izin vermelidir. Şayet bir lisans sözleşmesi koruma kopyası oluşturulmasına izin vermiyorsa kaynak için kalıcı arşiv sorumluluğunun kimde olduğunu ve lisans sahibinin hangi koşullar altında arşiv kopyasına erişebileceğini veya kullanıcıları bu kopyaya yönlendirebileceğini belirtmelidir. Ayrıca lisanslı içeriğe kimlerin erişim hakkı olacağı da sözleşme metninde açıkça belirtilmelidir. Örneğin, öğrenciler, misafir akademisyenler, öğretim üyeleri (tam zamanlı, yarı zamanlı, yardımcıları), personel, mezunlar, stajyerler ve eğitim öğretim kapsamındaki ortaklar yetkili kullanıcılar arasında yer alabilir. Çalışma kapsamında incelenen sözleşmelerde “İçerik Kullanımı” başlığında elde edilen bulgular Tablo 5 kapsamında aktarılmaktadır.

Tablo 5

Veritabanı Lisans Sözleşmelerinde İçerik (Kullanım, Paylaşım, Kaydetme Vb.) İle İlgili Durum (N=24)

Veri tabanı kodu	İçerik kullanımı	N / %
Vt-1, Vt-2, Vt-3, Vt-4, Vt-5, Vt-6, Vt-7, Vt-8, Vt-9, Vt-10, Vt-11, Vt-12, Vt-13, Vt-14, Vt-15, Vt-16, Vt-17, Vt-18, Vt-19 ve Vt-20	Veritabanı içeriğinin kullanımı hakkında bilgi içermektedir.	20 / 100
Vt-3, Vt-9 ve Vt-14	İçerik kullanımı kısıtlanmaktadır.	3 / 15
Vt-15	Kopya oluşturulması hakkında bilgi vermektedir.	1 / 5

Tablo 5'e göre incelenen veritabanı sözleşmelerinde firmaların sisteme kayıtlı kurumsal kullanıcıların içeriğe erişimine izin verilmesinden yana bir tutum içerisinde olduğu belirlenmiştir. İçerik kullanımına kısıtlama getiren firmalardan Vt-3 ve Vt-14 firmaları, yetkili kullanıcılar dahil hiç kimseye veriyi indirme, çoğaltma, dağıtma hakkı tanımamıştır. Vt-9 veritabanı firması ise kullanıcıların lisanslı verileri indiremeyeceğini, başkalarıyla paylaşamayacağını ve veriyi aynı anda 5 kişinin kullanabileceğini belirtmiştir. Vt-1 veritabanı firması yetkili kullanıcıların kendi kişisel kullanımları için lisanslı içerikten tek bir kopya çoğaltmaları şartıyla yararlanabileceklerini belirtmiştir. Bu konuda en kapsamlı açıklama Vt-15 veritabanı firmasının lisans sözleşmesinde gözlemlenmiştir. Vt-15 veritabanı açıklamasında, yetkili kullanıcıların verileri sınırsız görüntüleyebileceğini ve metin madenciliği için kullanabileceğini, verilerden sınırlı bir kısmını dijital kopya oluşturabileceğini, veriden sınırlı miktarda baskı oluşturabileceğini, meslektaşına üçüncü bir kopya (sayfa sınırı şartıyla) oluşturabileceğini ama verileri ticari amaçla kullanamayacağını belirtmiştir. Veritabanı firmaları

lisanslı içeriğin kullanımına dair çeşitli ilke ve kısıtlamaları benimsemişlerdir. Bazı veritabanları (Vt-3, Vt-9 ve Vt-14) yetkili kullanıcılara dahi kısıtlamalar getirirken, bazısı da (Vt-15) lisanslı içerikten kopya oluşturup üçüncü şahıslarla paylaşım yapılabileceğini belirtmiştir.

5. 4. Üçüncü Şahısların Hakları (Veri Gizliliği)

Bir lisans sözleşmesinin hükümlerinin uygulanması yetkili kullanıcıların, üçüncü şahısların mahremiyetini ve gizliliğini ihlal etmemelidir. Lisans sözleşmesi lisans alanın, lisans verenin ve ilgili herhangi bir üçüncü tarafın fikri mülkiyet haklarını tanımalı, gizlilik ve mahremiyetle ilgili yasalara ve kurumsal politikalara uygun olmalıdır. Bir lisans sözleşmesi, lisans verenin, kaynağın lisansa uygun olarak kullanılmasının herhangi bir patenti, telif hakkını, ticari markayı veya ticari sırrı ihlal ettiği iddiasına dayanan herhangi bir eyleme karşı lisans vereni savunmasını, tazmin etmesini ve herhangi bir üçüncü tarafın zarar görmemesini sağlamalıdır. Çalışma kapsamında incelenen sözleşmelerde “Üçüncü Şahısların Hakları (Veri Gizliliği)” başlığında elde edilen bulgular Tablo 6 kapsamında aktarılmaktadır.

Tablo 6

Veritabanı Lisans Sözleşmelerinde Veri Gizliliği İle İlgili Durum (N=20)

Veri tabanı kodu	Veri gizliliği durumu	N / %
Vt-1, Vt-2, Vt-3, Vt-7, Vt-8, Vt-12, Vt-16, Vt-18 ve Vt-19	Veri gizliliği korunacaktır (Kanun ve yasalar belirtilmemiş).	9 / 45
Vt-5, Vt-9, Vt-13, Vt-15 ve Vt-17	Verilerin korunması hakkında yasa ve kanunlar belirtilmiştir.	5 / 25
Vt-6, Vt-10, Vt-11 ve Vt-20	Herhangi bir bilgi verilmemektedir.	4 / 20
Vt-14	Kişilerin veri güvenliğinden abone kurum sorumludur.	1 / 5
Vt-4	Kendi gizlilik politikasını oluşturmuş.	1 / 5

Tablo 6'ya göre incelenen veritabanı sözleşmelerine bakıldığında, 4 veritabanı firmasının (Vt-6, Vt-10, Vt-11 ve Vt-20) bu konuda bilgi vermediği, Vt-14 firmasının ise sisteme kayıtlı kişilerin veri güvenliğinden abone kurumu sorumlu tuttuğu saptanmıştır. Vt-1, Vt-2, Vt-3, Vt-7, Vt-8, Vt-12, Vt-16, Vt-18 ve Vt-19 veritabanı firmaları verilerin gizliliğinin korunacağını ve paylaşılmayacağını belirtmişler; ancak bu konuda herhangi bir kanun ya da politika belirtmemişlerdir. Vt-4 firması kendi gizlilik politikası kapsamında üçüncü şahısların verilerinin korunacağını belirtmiştir. Vt-17 firması kişisel verilerin kanun (Amerika Birleşik Devletleri'ni kastederek) kapsamında korunacağını ve kimseyle paylaşılmayacağını belirtmiştir. Vt-5, Vt-9 ve Vt-13 firmaları kişisel verilerin 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında korunacağını belirtmiş olup, Vt-5 firması her türlü bilginin geçerli telif hakkı ve ticari marka yasalarıyla korunduğunu açıklamıştır. Bu konuda kapsamlı bir açıklama da Vt-15 veritabanı firması tarafından yapılmış, Vt-15 firması kişisel verilerin gizli tutulacağını; ancak yasal durumlarda kişisel verilerin Avrupa Genel Veri Koruma Yönetmeliği (General Data Protection Regulation [GDPR]) kapsamında gerekli kurumlarla paylaşılabilirliğini belirtmiştir. Verilerden de anlaşıldığı üzere üçüncü şahısların (kullanıcı, yayıncı, hak sahibi vb.) haklarının korunması konusunda incelenen 20 veritabanı firmasından sadece beşi (%25) kanun ve yasalara sözleşme metninde yer vermiştir.

5. 5. Yetkisiz Kullanım

Bir lisans sözleşmesi, lisanslı içeriğin herhangi bir şüpheli kullanımında (indirme, paylaşma, ticari kullanım, telif hakkı ihlali vb.) veya iddia edilen lisans ihlali hakkında lisans alana bildirimde bulunmalı (yazılı veya sistem üzerinden) ve lisans alanın konu hakkında araştırma yapmasına, uygunsa düzeltici önlem almasına makul bir süre tanınmalıdır. Lisans veren, kullanıcı topluluğuna kullanım kısıtlamalarını bildirmek için makul ve uygun yöntemler uyguladığı sürece, lisanslı kaynağın yetkili kullanıcıları tarafından usulsüz kullanımlarından lisans alanı sorumlu tutmamalı ve sözleşmenin aniden feshinden kaçınmalı, taraflara önceden bildirilmesi şartıyla tarafların her birine uygun fesih hakkı sağlamalıdır. Çalışma çerçevesinde incelenen sözleşmelerde “*Yetkisiz Kullanım*” başlığında elde edilen bulgular Tablo 7 kapsamında gösterilmektedir.

Tablo 7

Veritabanı Lisans Sözleşmelerinde Lisans İhlali Veya Yetkisiz Kullanım Durumu İle İlgili Durum (N=20)

Veri tabanı kodu	Yetkisiz kullanım durumu	N / %
Vt-1, Vt-2, Vt-4, Vt-11, Vt-12, Vt-16, Vt-18, Vt-19 ve Vt-20	Usulsüzlük durumu için çeşitli önlem ve yaptırımlar uygulanacağı belirtilmiştir.	9 / 45
Vt-3, Vt-5, Vt-6, Vt-9, Vt-13 ve Vt-15	Usulsüzlük tespitinde sözleşme direkt feshedilecektir.	6 / 30
Vt-7 ve Vt-10	Herhangi bir bilgi verilmemektedir.	2 / 10
Vt-8 ve Vt-14	Usulsüzlük tespitinde içeriğe erişim engellenecektir.	2 / 10
Vt-17	Usulsüzlük tespitinde lisans alana sözleşme feshi için süre tanınacaktır.	1 / 5

Araştırma kapsamında incelenen veritabanı sözleşmelerinden (Tablo 7) Vt-7 ve Vt-10 firmaları bu konuda herhangi bir bilgi paylaşmazken; Vt-2 firması izinsiz kullanım söz konusu olduğunda durumun tespiti için inceleme yapacağını ve sonuca göre sözleşmenin feshedileceğini; Vt-4 firması usule aykırı kullanım tespit edilmesi durumunda hesabı askıya alabileceğini veya içeriği erişime kapatabileceğini; Vt-1, Vt-11 ve Vt-20 firmaları usulsüz kullanım tespit ettiği kullanıcı hesaplarının dondurulacağını; Vt-16 ve Vt-18 firmaları sözleşmenin taraflarının lisanslı materyalleri izinsiz paylaşamayacağını; Vt-19 firması yetkili kullanıcıların kullanıcı adı ve şifrelerini kimseyle paylaşmamaları gerektiğini; Vt-12 firması içeriğe erişimin kesileceğini; Vt-3, Vt-5, Vt-6, Vt-9, Vt-13 ve Vt-15 firmaları usulsüzlük olduğunda sözleşmenin direkt feshedileceğini belirtmiştir. Vt-8 ve Vt-14 firmaları usulsüz kullanım söz konusu olduğunda lisans alan kurumu sorumlu tutarak, içeriğe erişimin engelleneceğini ve durumdan kaynaklı varsa maddi zararın tarafına ödenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu konuda lisans alana sözleşme feshi konusunda süre tanıyan tek veritabanı firması Vt-17 firması olmuş ve sözleşmesinde, lisans alana 30 gün önceden uyarı yapılacağını, elde edilen sonuca göre sözleşmenin feshedileceğini belirtmiştir. Verilere bakıldığında, lisans veren veritabanı firmalarının yetkisiz kullanım durumlarında lisans alan kuruma ve kullanıcılara esneklik tanımadığı, yapıcı olmadığı ve katı kurallar benimsediği saptanmıştır. Bu durumun bilgiye erişim açısından masum kullanıcıları ve kurumu zor durumda bırakacağı düşünülmektedir.

5. 6. Açık Kaynaklar

Veritabanı firmaları ile yapılacak lisans sözleşmesinin açık erişimli kaynaklar olarak nitelendirilen kamu malı içeriğinin kullanımını sınırlamaması gerektiği düşünülmektedir. Amerikan Hukuk Kütüphaneleri Birliği'nin yayımladığı raporda bu konuda yapılan açıklama “bir lisans sözleşmesinin

açık erişimli içeriklerin lisans verenin tescilli kaynağının bir parçası olarak dahil edilmiş olsa bile, lisans alanın bu içeriği kullanma haklarını sınırlamamasını belirtmiştir. Araştırma kapsamında incelenen veritabanı sözleşmelerinin hiçbirisinde bu konuda kısıtlayıcı bir açıklama ve maddeye yer verilmediği tespit edilmiş olup aksi durumu gösterir bir açıklamada da bulunulmamıştır. Açık erişimli kaynakların yetkili ya da yetkisiz tüm kullanıcıların erişimine açık olduğu düşünülecek olursa firmaların lisans sözleşmelerinde bu konuda kurumları bağlayıcı bir açıklamaya yer vermemiş olması olumsuz ya da olumlu bir durumu yansıtmamakta, verinin kullanımına dair lisans sözleşmesinde açıklık olduğu şeklinde yorumlanabilir.

5. 7. Tarafların Uyuşmazlığı

Bir lisans sözleşmesi lisans veren ve lisans alanın anlaşma sonrası uyuşmazlığı durumunda çözüm yollarını açıkça tanımlamalı, yasal süreçlerden önce uyuşmazlık durumuna alternatif çözüm önerileri sunulmalı, tarafların her birisi için kabul edilebilir fesih ve/veya sözleşme yenileme hakları sağlamalıdır. Gerek görülürse lisans alan ve lisans veren arasındaki tazminat koşullarını belirtmelidir. Bir lisans sözleşmesi, patent, telif hakkı, ticari marka ve ticari sırrın ihlali iddiasına dayanan herhangi bir eyleme karşı lisans veren, lisans alan ve üçüncü şahısların savunmasını, durumu tazmin etmesini ve zarar görmemesini sağlamalıdır. Bu konuda veritabanı firmaları ile yapılan sözleşmelere bakıldığında, Vt-11 ve Vt-7 firmaları ile yapılan sözleşmelerde herhangi bir bilgiye yer verilmediği; diğer firmaların ise uyuşmazlık durumunda sadece başvurulacak yetkili mahkemeyi ve adresi (Ulusal idari mahkemeler, Amerikan mahkemeleri ve Galler mahkemeleri gibi) belirttiği görülmüştür. Elde edilen verilerden de anlaşıldığı üzere veritabanı firmaları ile yapılan lisans sözleşmelerinin uyuşmazlık söz konusu olduğunda yetersiz kalacağı bu nedenle de kapsamının tarafları mağdur etmeden uyuşmaya götürececek ilkeler çerçevesinde genişletilmesi gerektiği düşünülmektedir.

5. 8. Dezavantajlı Kullanıcılar

Kütüphaneler tüm kullanıcılarına eşit hizmet sunmayı ilke edinen tarafsız kurumlardır. Bu kapsamda görme, işitme ve öğrenme engelli kişilere karşı da bilgiye erişimde ayrımcılık yapılmaması gerekmektedir. Engelli kişilerin lisanslı içeriğe rahat erişim sağlayabilmesi için telif hakları yasası çerçevesinde kopya kayıtlar oluşturulabilir, materyaller alternatif yazılımlar kullanılarak açılıp kaydedilebilir ve basılı bir materyal seslendirilerek çoğaltılabilir. Bir eser satın alma ya da abonelik yoluyla kütüphane koleksiyonuna dahil edildiğinde, ulusal kanunların Bern üç aşamalı testi ile uyumlu olan bazı istisnalara izin vermesi gerekmektedir. Ayrıca engelli kişilerin bilgiye adil erişimi uluslararası telif hakkı sözleşmeleri tarafından da desteklenmektedir. Lisanslı içeriği erişilebilir hale getirmek için materyalin yeniden biçimlendirilmesi telif hakkı ihlali olarak görülmemeli ve makul erişim olarak kabul edilmelidir. Engelli kullanıcıların yanı sıra birden fazla dil ve lehçeye sahip ülkelerde okuryazarlık ve öğrenme amaçlı materyallerin tercüme ve çoğaltılmasına izin veren istisnalara daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Araştırma kapsamında incelenen veritabanı lisans sözleşmelerinde dezavantajlı (engelli) kullanıcıların lisanslı içeriğe erişimine ve içeriğin kullanılmasına dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Sadece Vt-6 veritabanı lisanslı içeriğin kullanılmasında misafir kullanıcılara (dış kullanıcı) izin verileceğini, Vt-19 veritabanı ise lisans alan kurumun onayındaki herkesin içeriğe erişebileceğini belirtmiştir. Bu durum kütüphanelerin tüm kullanıcılarına eşit hizmet verme hedefine ters düşmekte olup, engelli kullanıcıların materyalleri kullanmasında fırsat eşitliği saylayan ulusal ve uluslararası telif hakları yasaları ile uyuşmamaktadır.

5. 9. Teknik Donanım

Lisans sözleşmeleri lisanslı içeriğin korunması, usulsüz kullanımların önlenmesi ve üçüncü şahısların veri güvenliğinin sağlanması için alınacak teknolojik önlemleri kapsamalı, teknolojik telif hakkı koruma önlemleri hakkında bilgi vermelidir. Bir lisans sözleşmesi, yetkilendirilmiş kullanıcılara sunulan elektronik içeriğe erişim ve kimlik doğrulama araçlarını belirtmeli, elektronik bilgi kaynaklarına uzaktan erişimine izin vermeli, teknik veya idari altyapı tarafından desteklenemeyen erişimleri kısıtlamalıdır. Yetkili kullanıcıların içeriğe erişimine engel teşkil eden bir kimlik doğrulama sisteminin kullanılmasını gerektirmemelidir. Çalışma çerçevesinde incelenen sözleşmelerde “*Teknik Donanım*” başlığında elde edilen bulgular Tablo 8 kapsamında aktarılmaktadır.

Tablo 8*Veritabanı Lisans Sözleşmelerinde Teknik Donanım İle İlgili Durum (N=20)*

Veri tabanı kodu	Teknik donanım durumu	N / %
Vt-5, Vt-7, Vt-8, Vt-9, Vt-11, Vt-12, Vt-13, Vt-15, Vt-16, Vt-17, Vt-18 ve Vt-19	Teknik destek ve veriye erişim konusunda bilgi paylaşımında bulunmuştur.	12 / 60
Vt-1, Vt-2, Vt-3, Vt-4, Vt-6, Vt-10, Vt-14 ve Vt-20	Herhangi bir bilgi verilmemektedir.	8 / 40

Tablo 8'e göre araştırma kapsamında incelenen Vt-1, Vt-2, Vt-3, Vt-4, Vt-6, Vt-10, Vt-14 ve Vt-20 (8 firma) veritabanı firmaları ile yapılan lisans sözleşmelerinde teknik donanım ile ilgili bilgi verilmediği tespit edilmiştir. Vt-5, Vt-7, Vt-8, Vt-12, Vt-13, Vt-15, Vt-16, Vt-17, Vt-18 ve Vt-19 (12 firma) firmaları lisanslı içeriğe erişimin kesintisiz sağlanması için teknik destek sağlanacağı hakkında bilgi vermiştir. Vt-11 firması lisanslı içeriğin yedeklenmesi ve kötü amaçlı yazılımlara karşı korunması için güvenlik duvarı yazılımı kullanılacağını; Vt-9 firması ise lisanslı içeriğe erişim sağlamış materyalleri kullanan kişilerin e-posta adresini filigran olarak görüntüleme sayfasında yansıtacağını, bu durumun içeriğe erişimde her bir kişinin profil oluşturup giriş yapmış olması gerektiği için önemli olduğunu belirtmiştir. Elde edilen bulgulara bakıldığında sözleşme yapılan firmaların %40'ı (8 firma) teknik donanım hakkında hiçbir bilgi paylaşımında bulunmazken, geriye kalan %60'ı (12 firma) ise teknik destek ve veriye erişim konusunda bilgi paylaşımında bulunmuş; ancak verilerin güvenliği için alınacak önlemlerden ya da veri kaybı (çalınma vb.) gibi olumsuz durumlarda tarafların yükümlülüklerinden bahsetmemiştir. Firmaların lisans sözleşmelerini oluştururken veri güvenliği konusunda tarafların mağdur olmaması için alacakları önlemlerini belirtmeleri ve bu konuda değişen teknolojiyi takip etmeleri önemli görülmektedir.

6. Sonuç ve Değerlendirme

Satın alma yoluyla geleneksel basılı mülkiyet uygulamasının yerini lisans yoluyla erişimin aldığı elektronik ortamda, kütüphanelerin lisans düzenlemelerinin kendilerinin ve kullanıcılarının yasal haklarını kısıtlayabileceğinin farkında olmaları gerekir. Kütüphane kurumunun sorumlu temsilcileri olarak kütüphaneciler, kurumun ihtiyaçlarını karşılayan ve lisans verene karşı yükümlülüklerini tanıyan lisansları müzakere etmeli, gerek duyarsa üniversitenin hukuk müşavirliği biriminden destek almalıdır. Bir lisans sözleşmesi, elektronik kaynağın izin verilen kullanımlarını lisans alana açıkça belirtmelidir. Lisans sahibi sözleşmenin yazdırma, indirme, kopyalama, mobil erişim, elektronik rezervler, bilimsel paylaşım, kütüphaneler arası ödünç, belge yönetim sistemlerine dahil etme, dezavantajlı kişiler için çoğaltma ve ders paketlerinin geliştirilmesi dahil beklenen tüm kullanımları yansıttığından emin olması gerekmektedir. Bilgi teknolojisi geliştikçe, fikri mülkiyeti yöneten yasaların da bu duruma ayak uyduracak şekilde gelişeceği düşünülmektedir. Bu kapsamda lisans sahiplerinin, geçerli telif hakkı yasası kapsamındaki hak ve yükümlülüklerinin farkında olması ve her türlü yasal boşluğu dolduracak şekilde lisans sözleşmelerini tarafların haklarını gözetenek oluşturmaya özen göstermesi önemlidir.

Çalışmada Bartın Üniversitesi kütüphanesinin 2022 yılında abonelik sağladığı 20 veritabanı ile yaptığı lisans sözleşmeleri Amerikan Hukuk Kütüphaneleri Birliği tarafından yayımlanan “Elektronik Kaynakların Lisanslanması için Tüm İlkeler ve Uygulamalar”, “EKUAL Lisanslama İlkeleri” ve ANKOS TRNSL ilkelerinde geçen telif hakları ile ilgili maddeler kapsamında başlıklara ayrılarak incelenmiştir. Çalışma bulgularında veritabanı firmaları ile yapılan lisans sözleşmeleri telif hakları kapsamında taraflara sunulan avantajlar, getirdiği kısıtlamalar ve kütüphane hizmetlerinin sunulmasında sağladığı kolaylıklar bakımından değerlendirilmiştir. Araştırmanın bulgular kısmından yola çıkarak ortaya çıkan sonuçlar ve değerlendirmeler aşağıda sunulmaktadır:

- Lisans sözleşmesi yapılan veritabanı firmalarından yarıya yakını sözleşme metni fikri mülkiyet hakları konusunda açıklayıcı maddeler içermemektedir. Lisans sözleşmelerinin tarafların fikri mülkiyet haklarını koruması, bu konuda açıklayıcı maddeleri ve geçerli kanunları sözleşme metinlerine eklemeleri önemlidir.
- Sözleşme yapılan firmalardan çoğunun sözleşme metinlerinde ILL konusundan bahsetmediği görülmüştür. Bir firma ise ILL ile veri paylaşımı yapılamayacağını belirterek bu hususta kısıtlama getirmiştir. Yapılacak lisans sözleşmeleri kütüphaneler arası iş birliğini desteklemeli, kütüphaneler arası ödünç (ILL) uygulamasını kısıtlayıcı içerikte olmamalı, ticari bir amaç için kullanılmadığı sürece lisanslı içeriğin diğer kurumlarla paylaşılmasına imkân tanınmalıdır. Firmaların bu konuda daha açıklayıcı ve verinin adil paylaşımına izin verecek şekilde ilkeler benimsemesi gerekmektedir.
- Veritabanı sözleşmelerinde firmaların genelinin sisteme kayıtlı yetkili kullanıcıların içeriğe erişimine ve materyallerin kullanımına sınırsız şekilde izin verdiği, bu konuda herhangi bir kısıtlama getirmediği belirlenmiş olup, telif hakları özelinde lisanslı içeriğin kullanımına dair kapsamlı açıklamanın tek bir veritabanı tarafından yapılmış olduğu sonucuna varılmıştır. Lisans sözleşmesinde kullanıcıların içeriği indirme, paylaşma, kopyalama vb. tüm kullanım hakları açıkça belirtilmeli ve yetkili kullanıcıların lisanslı içeriğe erişimi ve materyalleri kullanımı kısıtlanmamalıdır. Lisans alanın koruma amacıyla lisanslı içerikten kopya kayıt oluşturmasına izin vermemelidir.
- İncelenen firmaların çeyreği sözleşme metninde telif hakları açısından üçüncü şahısların (kullanıcı, yayıncı, hak sahibi vb.) haklarının korunacağına dair açıklamada bulunmuş, kanun ve yasalara yer vermiştir. Lisans sözleşmesi üçüncü şahısların (kullanıcı, yayıncı, hak sahibi, ilgili şahıs ve kurumlar vd.) haklarının korunacağına dair açıklamalar içermeli, bu konuda ilgili kanun ve yasaları belirtmelidir.
- Sözleşme yapılan veritabanı firmalarının lisanslı içeriğin yetkisiz kullanılması durumunda lisans alan kuruma ve kullanıcılara esnek davranmadığı, pozitif tutumda olmadığı ve katı kurallar benimsediği saptanmıştır. Lisanslı içeriğin yetkisiz kullanılması durumunda lisans alan kuruma ve kullanıcılara sorunun çözümü için pozitif tutum göstermeli, içeriğe erişimin kesilmesi söz konusu olduğunda önceden haber vermelidir.
- İncelenen veritabanı lisans sözleşmelerinde açık erişimli verilerin kamu malı sayılması konusunda kısıtlayıcı bir açıklamaya yer verilmediği tespit edilmiş olup, aksini belirten bir madde de bulunmamaktadır. Lisans sözleşmesinde lisans veren açık erişimli verilerin kamu malı sayılması konusunda kısıtlayıcı olmamalı, bu konuda açık ve anlaşılır ilkeler benimsenmelidir.
- Lisans alan ve lisans veren taraflar arasında herhangi bir uyuşmazlık söz konusu olduğunda yapılan lisans sözleşmelerinin kapsamının tarafları mağdur etmeden uyuşmaya götürececek ilkeler çerçevesinde yetersiz kaldığı tespit edilmiştir. Taraflar arasında herhangi bir uyuşmazlık söz konusu olduğunda yapılan lisans sözleşmelerinin kapsamı tarafları mağdur etmeden uyuşmaya götürececek ilkeler çerçevesinde oluşturulmalıdır. Patent, telif hakkı, ticari marka ve ticari sırın ihlali iddiasına dayanan herhangi bir eyleme karşı lisans veren, lisans alan ve üçüncü şahısların savunmasını, durumu tazmin etmesini ve zarar görmemesini sağlamalıdır.
- Lisans sözleşmelerinde dezavantajlı kullanıcıların lisanslı içeriğe erişimine ve onların içeriği rahat kullanabilmesi için lisanslı içeriğin çoğaltılması, kopyalanması veya yeni bir yazılıma uyarlanmasına dair bilgi verilmemiştir. Lisans sözleşmesi tüm kullanıcıları kapsamalı, engelli ve dezavantajlı kullanıcılar için alternatif erişim ve kullanım seçeneklerine açık olmalıdır.
- Lisans sözleşmesi yapılan firmaların yarıya yakını veri güvenliği (lisanslı içerik ve kişisel veriler) konusunda tarafların mağdur olmaması için alacakları önlemler ve teknik donanım hakkında bilgi paylaşımında bulunmamış, geriye kalan kısmı ise veritabanına erişimin kesilmemesi için teknik destek verileceğini belirtmiştir. Lisans sözleşmesi veri güvenliği (lisanslı içerik ve kişisel veriler) konusunda tarafların mağdur olmaması için alınacak önlemler ve teknik donanım hakkında bilgi içermelidir.

Ortaya çıkan sonuçlar değerlendirildiğinde kütüphaneler ile veritabanı firmaları arasında imzalanan lisans sözleşmelerinin işlevsel hale getirilmesi için yeni ilkelerin belirlenmesi ve var olan maddelerin de içeriklerinin genişletilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Elektronik bilgi kaynakları sağlayıcıları elektronik ortamda iş yaparken, ürünlerinin kullanımını kontrol etmenin yasal bir yolu olarak lisans sözleşmeleri kullanmaktadır. Satın alma yoluyla geleneksel basılı mülkiyet uygulamasının yerini lisans yoluyla çevrimiçi erişimin aldığı elektronik ortamda, kütüphanelerin lisans düzenlemelerinin kendilerinin ve kullanıcılarının yasal haklarını kısıtlayabileceğinin farkında olmaları önemlidir. Bu bağlamda lisans alan ve lisans verenin ilgili sözleşmeleri birlikte hazırlamaları, maddeler üzerinde uzlaşmaları, her iki tarafın da lisansı dikkatlice incelemesi ve tatmin edici bir anlaşmaya varmak için iyi niyetle müzakere etmeleri gerekmektedir. Lisans sözleşmeleri hazırlanırken kütüphane çalışanları otorite kurumlar (AALL, EKUAL, ANKOS vb.) tarafından rehberlik edilen çalışmalardan da yararlanabilir. Bu kurumlar tarafından hazırlanan ilkeler hazırlanacak sözleşme metninde kurum ve kişilerin haklarını düzenleyerek onlara yasal bir çerçeve sunacaktır. Gelecek çalışmalarda kütüphane çalışanları ve veritabanı sağlayıcıları arasındaki iş birliğini güçlendirecek ve kullanıcı haklarını kapsamlı bir biçimde koruyacak yeni lisanslama ilkelerinin geliştirilmesine katkı sağlayacak kullanıcı odaklı perspektifleri içeren akademik çalışmalara yer verilmesi önemli görülmektedir.

Etik Standartlar İle Uyumluluk

Çıkar Çatışması: Yazarlar herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur.

Yazar Katkı Beyanı: Yazarlar eşit oranda katkıda bulduklarını beyan ederler.

Finansal Destek: Yoktur.

Kaynakça

- American Association of Law Libraries (1997). *Principles For Licensing Electronic Resources*. Erişim adresi (2022): <https://www.arl.org/resources/principles-for-licensing-electronic-resources/>
- American Association of Law Libraries (2018). *AALL Principles & Practices For Licensing Electronic Resources*. Erişim adresi (2022): <https://www.aallnet.org/search-results/#/%22AALL%20Principles%20&%20Practices%20For%20Licensing%20Electronic%20Resources%22/page=1>
- ANKOS (2022a). *ANKOS'un Kurulmasına Neden İhtiyaç Duyuldu?*. Erişim adresi (2022): <https://ankos.org.tr/tr/hakkimizda/genel-bilgi/>
- ANKOS (2022b). *Türk Ulusal Site Lisansı*. Erişim adresi (2022): <https://ankos.org.tr/tr/haberler/trnsl-ve-lisans-ilkeleri/>
- Arus, O. (2018). Değişen Koleksiyonlar Değişen Kullanıcılar. *Türk Kütüphaneciliği*, 32(4), 328-333.
- Association of Research Libraries (1997). *Principles For Licensing Electronic Resources*. Erişim adresi (2022): <https://www.arl.org/resources/principles-for-licensing-electronic-resources/>
- Bartın Üniversitesi Kütüphanesi (2022). *Bartın Üniversitesi Koleksiyon Geliştirme Ve Yayın Sağlama Yönergesi*. Erişim adresi (2022): <https://kutuphane.bartın.edu.tr/>
- Bayram, Ö. G. (1999). Uluslararası Kütüphane Konsorsiyumları Ve Lisans Öngörüsü. *Türk Kütüphaneciliği*, 13(1), 58-77.
- Chunrong, L. (2013). A Survey Of Copyright Policies On Electronic Resources In China's "985" University Libraries. The 5th International Conference on Information Capital, Property & Ethics, Japan (October, 30).
- Davis, T. L. (2014). License Agreements In Lieu Of Copyright: Are We Signing Away Our Rights?. *Library Acquisitions: Practice & Theory*, 21(1), 19-28.
- Doğan, G. (2020). Teknoloji Transfer Sözleşmeleri ve Rekabet Hukuku Uygulamaları. (Doktora tezi). <http://earsiv.cankaya.edu.tr:8080/bitstream/handle/20.500.12416/4919/Thesis.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

- Dygert, C. ve Barrett, H. (2016). Building Your Licensing And Negotiation Skills Toolkit. *The Serials Librarian*, 70(1-4), 333-342.
- EKUAL (2022a). *EKUAL Hakkında*. Erişim adresi (2022): <https://cabim.ulakbim.gov.tr/ekual/hakkında/>
- EKUAL (2022b). *EKUAL Üyeler Ve Üyelik Ölçütleri*. Erişim adresi (2022): <https://cabim.ulakbim.gov.tr/ekual/uyeler/>
- EKUAL (2022c). *EKUAL Veritabanları*. Erişim adresi (2022): <https://cabim.ulakbim.gov.tr/ekual/e-veri-tabanlari/>
- EKUAL (2022d). *EKUAL Lisanslama İlkeleri*. Erişim adresi (2022): <https://cabim.ulakbim.gov.tr/ekual/lisanslama-ilkeleri-tr/>
- Erbek, Ö. (2009). Fikir Ve Sanat Eserlerine İlişkin Lisans Sözleşmesinin Hukukî Niteliği. *DEÜHFD*, 11(2), 1-68.
- Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (2022). Erişim adresi (2022): <https://www.mevzuat.gov.tr>
- Güçlü, İ. (2021). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: Teknik-Yaklaşım-Uygulama*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Halaychik, C. S. (2015). Finding A Way: Library Master Agreements At The University Of Tennessee. *Journal of Electronic Resources Librarianship*, 27(3), 171-181.
- Horava, T. (2010). Copyright Communication In Canadian Academic Libraries: A National Survey/Les Modes De Communication Concernant Les Droits D'auteur Dans Les Bibliothèques Universitaires Canadiennes: Une Enquête Nationale. *Canadian Journal of Information and Library Science* 34(1), 1-38.
- International Federation of Library Associations and Institutions [IFLA] (2000). *Position On Copyright In The Digital Environment*. Erişim adresi (2022): <https://www.ifla.org/publications/the-ifla-position-on-copyright-in-the-digital-environment-2000/#:~:text=If%20reasonable%20access%20to%20copyright.all%20in%20the%20information%20society>
- Lemley, R. T., Britton, M., ve Li, J. (2011). Negotiating Your License. *Journal of Electronic Resources in Medical Libraries*, 8(4), 325-338. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1080/15424065.2011.626343>
- Lo, P., Cho, A., Law, B. K., Chiu, D. K. W. ve Allard, B. (2017). Progressive Trends In Electronic Resources Management Among Academic Libraries In Hong Kong. *Library Collections, Acquisitions, & Technical Services*, 40(1-2), 28-37. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1080/14649055.2017.1291243>
- Machovec, G. (2020). Pandemic Impacts On Library Consortia And Their Sustainability. *Journal of Library Administration*, 60(5), 543-549. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1080/01930826.2020.1760558>
- Metz, P. (2000). Principles Of Selection For Electronic Resources. *Library Trends*, 48(4), 711-729.
- Moahi, K. H. (2004). Copyright In The Digital Era And Some Implications For Indigenous Knowledge. *African Journal of Library, Archives and Information Science*, 14(1), 1-14.
- Moghaddam, G. G. ve Talawar, V. G. (2009). Library Consortia In Developing Countries: An Overview. *Program: Electronic Library and Information Systems*, 43(1), 94-104. Erişim adresi: [10.1108/00330330910934138](https://doi.org/10.1108/00330330910934138)
- Salman, P. (2002). *Elektronik Bilgi Kaynaklarının Seçimi Ve Değerlendirilmesi: Hacettepe Üniversitesi Kütüphaneleri Örneği*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi
- Singh, A. K. ve Mukherjee, B. (2018). Electronic Information Resource Optimization In Academic Libraries: A Comparative Study On Licensing Provision Of Commercial. *Publisher Journal of Library & Information Technology*, 38(3), 213-220. Erişim adresi: <https://doi.org/10.14429/djlit.38.3.12468>
- Taşkın, Z. (2014). Elektronik Kaynak Lisans Anlaşmaları: Türkiye'de Kütüphane Ve Kütüphanecilerin Durumu. *Türk Kütüphaneciliği*, 28(1), 6-17.

- Taylor, L. ve Beh, E. (2014). Model Licenses And License Templates: Present And Future. *The Serials Librarian*, 66, 92-95. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1080/0361526X.2014.879027>
- The International Coalition of Library Consortia. (2022a). *About ICOLC*. Erişim adresi (2022): <https://icolc.net/about>
- The International Coalition of Library Consortia. (2022b). *Participating Consortia*. Erişim adresi (2022): <https://icolc.net/participating-consortia>
- Tonta, Y. (2000). Elektronik Yayıncılıkta Son Gelişmeler. *Bilgi Dünyası*, 1(1), 89-132.
- Tonta, Y. (2002). *Elektronik Kaynaklarda Yasal Sorunlar (Bildiri)*. PULMAN-XT Türkiye Ulusal Toplantısı, 16-19 Kasım 2002. Milli Kütüphane, Ankara.
- Wikof, K. (2012). *Electronics Resources Management In The Academic Library: A Professional Guide*. California: Libraries Unlimited
- Zhu, X. (2016). Driven Adaptation: A Grounded Theory Study Of Licensing Electronic Resources. *Library & Information Science Research*, 38, 69-80.

T.C.
BARTIN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı

Sayı : E-18087638-020-2200116001
Konu : Lisans Sözleşmelerin Telif Hakları
Çerçevesinde İncelenmesi Onayı

28.10.2022

KÜTÜPHANE VE DOKÜMANTASYON DAİRE BAŞKANLIĞI MAKAMINA

Birimimiz personeli Öğretim Görevlisi Ülkü ÖZGÜVEN'in Doktora eğitimi neticesinde " BBY707 Entelektüel Mülkiyet Hakları " dersine istinaden ekte göndermiş olduğu dilekçe ile 2022 yılında abone olduğumuz veri tabanlarının firmaları ile yapmış olduğumuz lisans anlaşmalarının inceleme talebini;

Olurlarınıza arz ederim.

Selçuk BASANÇELEBİ
Şef

OLUR
Öğr. Gör. Burak BEYGİRCİ
Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanı V.

Ek: Dilekçe (1 Sayfa)

Belge Doğrulama Kodu: MEAMHHA

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Takip Adresi: <http://ubys.bartın.edu.tr/ERMS/Record/ConfirmationPage/Index>

Adres: Bartın Üniversitesi Rektörlüğü Merkez/bartın,74100 Kütüphane Binası

Telefon No: (0 378) 2235292

e-Posta: kutuphane@bartın.edu.tr

Kep Adresi: bartınuniversitesi@hs01.kep.tr

Faks No: (0 378) 2235290

İnternet Adresi: <http://kutuphane.bartın.edu.tr/>

Bilgi için :

Abdullah Özmen
Bilgisayar İşletmeni

Telefon No:

(0 378) 5011000 - 2648

